

KNYGA SKIRIAMA

LIETUVOS TŪKSTANTMEČIUI
1009-2009

OBELIŲ 480 METŲ JUBILIEJUI
1519-1999

Lietuvos valsčiai

OBELIAI KRIAUNOS

VERSMĖ

Vilnius 1998

- 50 Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 127.
- 51 Juodelis S. Bajorų plokštinio kapinyno kasinėjimų, pravestų Rokiškio kraštotyros muziejaus 1970 m. liepos mėn. 21-31 d., ataskaita// Rokiškio krašto muziejus. B. 33(1).
- 52 Kiti 1970-1971 m. tyrinėti kapinynai/ Archeologiniai ir etnografiniai tyrinėjimai Lietuvoje 1970 ir 1971 metais. V., 1972. P. 76.
- 53 Lietuvos TSR archeologijos atlasas. V., 1977. T. 3. P. 115.
- 54 Tautavičius A. Archeologinių paminklų tyrinėjimai 1976 metais// Lietuvos istorijos metraštis. 1976. V., 1977. P. 163.
- 55 Dėkoju G. Grižui už suteiktą informaciją.
- 56 Tautavičius A. Vidurinis geležies amžius Lietuvoje (V-IX a.). V., 1996. P. 96.
- 57 Lietuvių etnogenezė. V., 1987. P. 103.
- 58 Juodelis S. Simaniškių senkapio bandomųjų kasinėjimų dienoraštis. 1961 m. gegužės 10-11 d.// Rokiškio krašto muziejus. B. 52.
- 59 Archeologija// Rokiškio krašto muziejus. B. 63.
- 60 Ivanauskas E. Lietuvos pinigų lobiai. Paslėpti 1380-1865 metais. V., 1995. P. 198-199.
- 61 Degučių senkapio pasas. 1958 m. rugpjūčio 20 d.// Kultūros paveldo centras. Archeologijos skyriaus archyvas, neinventorintas.
- 62 Ivanauskas E. Lietuvos pinigų lobiai. ... P. 106-107.
- 63 Archeologija// Rokiškio krašto muziejus. B. 63.
- 64 Urbanavičius V., Urbanavičienė S. Archeologiniai tyrimai// Lietuvos archeologija. V., 1988. T. 6. Obelių kapinynas. P. 35.
- 65 Narbutt T. Pomnieszce pisma historyczne. Wilna, 1856. S. 222-224.
- 66 Tarasenska P. Lietuvos archeologijos medžiaga. Kaunas, 1928. P. 194.
- 67 Obelių policijos nuovados viršininko raportas Rokiškio kraštotyros muziejaus vedėjui P. Bliudžiui. 1937 m. birželio 10 d.// Rokiškio krašto muziejus. B. 63.

OBELIŲ-KRIAUNŲ KRAŠTO SENOSIOS ŠVENTVIETĖS

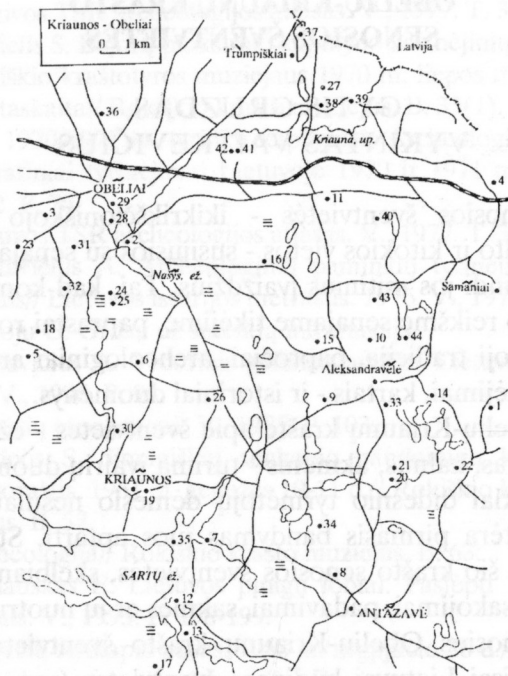
GYTIS GRUZDAS,
VYKINTAS VAITKEVIČIUS

Senosios šventvietės - ikirikščioniškojo tikėjimo apeigų, kulto ir kitokios vietos - susijusios su senąja pasaulėjauta, atspindi jos mitinius įvaizdžius. Tai, kad konkreti vietovė turėjo reikšmę senajame tikėjime, paprastai rodo vietos pasakojamoji tradicija, papročiai, archeologiniai ar kiti specialūs tyrinėjimai, kartais - ir istoriniai duomenys.

Obelių-Kriaunų krašte apie šventvietes - ežerus, šaltinius, pievas, kalnus, akmenis - turima įvairių duomenų, bet šie paminklai didesnio tyrinėtojų dėmesio nesulaukė. Tad straipsnis tėra pirmasis bandymas juos aptarti. Straipsnyje aprašomos šio krašto senosios šventvietės, skelbiami žinomi apie jas pasakojimai, padavimai, sakmės ar jų nuotrupos.

Senosios Obelių-Kriaunų krašto šventvietės reprezentuoja visai Lietuvai būdingas šventvietes (pvz., akmenis su pėdomis) ir skyrium atstovauja Rytų Lietuvai būdingoms šventvietėms. Pagrindinis argumentas, kuriuo remiantis, ši regioną - Rokiškio r. pietrytinę ir Zarasų r. šiaurės vakarinę dalis - siejame su Rytų Lietuva, yra būdingas „vandeninis“ šventviečių charakteris. Tai pirmiausia šventumo aureole gaubiami ežerai, atskiros jų dalys ar Alkomis (Alkais) vadinamos vietos ežeruose arba paežeriuose, paupiuose. Galima teigti, jog išskirtinis čia ir šaltinių garbinimas - su jais siejami mitiniai vaizdiniai, apeigų prie šaltinių fragmentai bei tikėjimai.

Kalbėdami apie *šventuosius vandenis*, turime detaliau aptarti Sartų ežero bylą (1 pav., 35). Nežinoma padavimų apie ežero atsiradimą, jie visi kaip vienas aiškina jau esančio ežero pavadinimo kilmę. Sakoma, čia nuskendo sarti žirgai arba ponas (ponia), arba varpas, arba šios figūros įvairiai derinamos:

1 pav. Obelių-Kriaunų krašto senųjų šventviečių žemėlapis: **1** - Ajōčių akmuo; **2** - Antānašės pievos; **3** - Audrōnių akmuo*; **4** - Ažūšilių akmuo; **5** - Bagdōniškio miškas; **6** - Bajūrų šaltinis; **7** - Bradėsių „tiltas“ ir Tiltāliamiškis; **8** - Dařžininkų kalnas; **9** - Degūčių kalnas; **10** - Diliāukiškio dauba; **11** - Duņdiškių kalnas; **12-13** - Gipėnų kalnas ir ežeras; **14** - Jōniškio laukas; **15** - Jovydzių ežeras; **16** - Junkūnų akmuo; **17** - Kālbutiškių miškas; **18** - Knysōs akmuo*; **19** - Kriaunų kalnas*; **20-21** - Lýgalaukių kalnas ir akmuo; **22** - Maniūliškių akmuo; **23** - Mataučiznos akmuo; **24-25** - Mažeikių šaltiniai ir miškas; **26** - Mičiūnų akmuo; **27** - Narkūnėlių šaltinis; **28-29** - Obėlių ežeras ir šaltinis*; **30** - Pākriaunio akmuo; **31-32** - Papilių akmenys; **33** - Raudėnų šaltinis; **34** - Salinių pelkė; **35** - Sartų ežeras; **36** - Šileikių lieptas*; **37** - Trūmpiškių ežeras; **38-39** - Užūkriaunio miškas ir kalnas; **40** - Vertybiškio dauba; **41-42** - Visdievų kalnas ir liepa; **43** - Zablōtiškio akmuo; **44** - Želiūnų ežeras. Pastaba: žvaigždutė reiškia, jog apie objektą trūksta duomenų

ponas su žirgais, ponas su varpu, varpas su žirgais ir pan. Be to, pasakojama, kad ežeras staugia, varpai ežero dugne skamba ar žirgai „prunkščia ir daužosi“. Paminėtos figūros pasakojimuose žymi šio ežero dievybes, kartais mirusiųjų vėles (*dūšias*), kurioms vanduo, ir šiuo konkrečiu atveju - Sartų ežeras, yra skaistyklos (*čysčiaus*) forma. Varpai skenduoliai yra tik skendimo variacija (plg., ant varpo skenduolio buvo užrašyta „Sartai“, bet ne „Jonas“) ir figūratyviai reprezentuoja ežero dugne „paslėptą“ šventumą. Varpų skambėjimas - paties ežero „kalbės“ (plg., ežeras staugia) ir vėlių muzikos projekcijos materialiajame pasaulyje variacija. Staugimas, kaip ir kaukimas, užimas, - nepatenkintų, aukų reikalaujančių ežerų „kalba“. Prisiminkime, Sartų ežeras irgi reikalauja kasmetinių aukų¹. Senajame (ikikrikščioniškame) tikėjime, galime manyti, ežeras reiškęsi sarto žirgo (ar žirgų būrio) pavidalu, savo ruožtu jis turėjo ir „vandens valdytoją“, kurį galime sieti su padavimuose minimu ponu.

Turint omenyje, jog dažnai Sartų pavadinimo kilmė siejama būtent su ežero šaka - įlanka ties Bradėšiais ir Velikuškėmis (1 pav., 7) ir būtent čia padavimuose skandinamas ponas (ponia), žirgai, galimas dalykas, Velikuškių vietovardžio kilmę taip pat reikia sieti su šia ežero šaka-įlanka. Paneigus P. Tarasenos samprotavimus apie Velikuškių piliakalnį kaip nekropolį², pavadinimo su šaknimi *vel-* (*vėl-*) siejimas su kalnu, kuriame buvo įrengtas piliakalnis, labai abejotinas. Peršasi mintis, jog čia Velikuškių pavadinimas buvo susijęs su ežero įlanka-šaka, panašiai kaip Mažulonyse (Ignalinos r.), kur prie piliakalnio, naudoto I tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje-pirmaisiais amžiais po Kr. bei IX XIII a., ežeras turi Vėlio vardą.

Duomenys apie Sartų ežero regiono apgyvendinimą priešistoriniais laikais rodo, jog čia žmonės tankiai gyveno jau Brūkšniuotosios keramikos kultūros laikotarpiu: II tūkstantmečio pr. Kr. pabaigoje-I tūkstantmečio po Kr. pradžioje. Žinių apie vėlesnę apgyvendinimo raidą turima mažiau,

tačiau iš esmės ją galima atsekti iki pat XIII a. Sartų ežero (atskirų jo vietų) sakralumą galima laikyti Brūkšniuotosios keramikos kultūros paveldu, nes ne vienas šios kultūros piliakalnis Rytų Lietuvoje yra „lydimas“ ežero, akivaro, pelkės ar šaltinio, susijusio su senajo tikėjimo vaizdiniais (plg., Juodónys (Rokiškio r.), Mažulónys (Ignalinos r.), Paukščiai (Dukurnónys) (Prienu r.), Aukštádvartis (Trakų r.) ar kt.).

Analogiški mitiniai vaizdiniai, kaip Sartų ežero atveju, susiję ir su straipsnyje minimais Trūmpiškių Subatinio arba Šetėkšnio ežeru (1 pav., 37), Bajorų šaltiniu (1 pav., 6). Saviti šiame šiaurės rytų Lietuvos regione Kaušezeriai (1 pav., 13, 44), kaip reikia manyti, susiję su žodžiu kaušasamtis³. Nepaisant to, jog Kaušezerių, Kaušbalų Lietuvoje yra daugiau, Rokiškio bei Zarasų rajonuose žinomi Kaušėliai lydimi senųjų mitinių vaizdinių.

Prosenovinis šventviečių pavadinimas su šaknimi *alk-* Rytų-Šiaurės Rytų Lietuvoje žymi salas ežeruose, ežerų pusiasalius arba paežerių, paupių pievas, Vakarų Lietuvoje - miškų, kalnų ir upelių ar pelkių kompleksus, Centrinėje Lietuvoje - upelius ar pelkes (Pietų ir Šiaurės Lietuvoje tokių šventviečių pavadinimų, neskaičiuojant kelių išimčių, nepasitaiko). Kriaunų-Obelių regione tokios Rytų Lietuvai būdingos šventvietės - paežerių pievos žinomos Antānašėje (1 pav., 2), Jōniškyje (1 pav., 14), Kálbutiškėse (1 pav., 17).

Atskirai reikia paminėti šventuosius šaltinius. Duomenis apie Mažeikių (1 pav., 24), Narkūnėlių (1 pav., 27), Raudėnų (1 pav., 33) šaltinius papildė žinios iš platesnio regiono. Tai chrestomatinis tekstas iš Dusetų apylinkių: „Garbindavo versmes, katros rytų pusėn teka, tai dėl to, kad prieš Saulę teka, ir vanduo ten labai sveikas. Žmonės eidavo į tas versmes praustis, laikydavo šventu vandeniu. Jeigu žmogus nori išgyti, tai būtinai reikia įmesti kelis skatikus vandenin, tada išgysias - versmės aukom reikalaujavo pinigų“⁴, Duōkiškio: „Jei veidas taškuotas, reikia nueiti į šaltinį, mesti į vandenį pinigus ir prašyti: „Šaltini, šaltini, imk mano gra-

žumą, duok veido čystumą“⁵, taip pat žinios apie Antālieptės šventąjį šaltinį: „(...) Šventoji versmė, kur žmonės gydo visokias ligas ir užriša ant medelių siūlų (...)“⁶, Dusetų: „[Balinsko lauke Šventoji versmė] tai žmonės plauna akis ir meta jon pinigų. Pinigų prieš karą gana daug, iki keleto rublių, prisigraibydavę“⁷, Padustėlio: „(...) Stebuklingoji versmė vietos žmonių labai gerbiama, nes prieš audras, didelius lietus, ledus ar net kitas nelaimes jos vanduo staiga pasikeičias: nubaląs arba nepaprastai drumzlinas paliekas, iš ko senesni žmonės sugeba spėti besiartinančias nelaimes (...)“⁸, Lūkštų: „(...) stebuklinga versmė, Joninių vakarą žmonės tenai prašydavo Dievo sveikatos ar ko nors kito (...)“⁹.

Turime retą progą vienoje vietoje matyti nedidelio regiono šventuosius šaltinius gaubusius mitinius vaizdinius ir apeigų prie jų fragmentus, pradedant tuo, jog šaltiniai rodo orų permainas, perspėja apie nelaimes, tekėdami prieš Saulę, įgyja nepaprastų savybių, jų vanduo gydo įvairias ligas, ir baigiant tuo, jog vandens ten reikia eiti nesidairant, pasėmus vandens, į šaltinį reikia aukoti monetų, kartais - ant medžių palikti siūlų (apžadų variacija), be to, buvo žinomos ir atitinkamos sveikatos iš šaltinio prašymo formulės.

Kalbant apie *šventuosius kalnus*, išsiskiria padavimai apie Visdievų šventkalnį (1 pav., 41), kuris, galima manyti, buvo vienas iš šio regiono religinių centrų. Netiesioginis to patvirtinimas - ir unikalus Lietuvoje kaimo pavadinimas, sietinas su žodžių junginiu „visi dievai“.

Būdingų šio krašto šventkalnių grupė - tai vadina mieji Bažnytkalniai (1 pav., 8, 9, 11), kurių pavadinimai, matyt, kilo nuo gyvavusių padavimų apie ten stovėjusias bažnyčias (analogiški padavimai žinomi ir kitų šventkalnių atveju, nors jie Bažnytkalniais nevadinami (1 pav., 12, 20, 38). Bažnytkalniai kartu su kitais šventkalniais žinomi visoje Lietuvoje, tačiau Šiaurės Rytų Lietuvos atveju galime atsargiai spėti, jog jie atstovauja savitai šventviečių tradicijai. Gana

kompaktiškas jų arealas tęsiasi nuo Rokiškio r. šiaurės rytinės dalies iki Ignalinos r. šiaurės vakarinės.

Aprašomas ir Kriaunų Kartuvių kalnas (1 pav., 19), nors duomenų, tvirtai rodančių, jog čia būta šventvietės, nėra. Svarbu tai, jog kitas Rokiškio rajono Kartuvių kalnas (Juodupės seniūn., Užubalių k.) - neabejotina šventvietė, kur buvęs akmuo su dubeniu, vadinamasis Maros gultas, ir šalia tryško šventas šaltinis¹⁰.

Šventųjų akmenų tarpe dominuoja akmenys su pėdomis (1 pav., 1, 21, 23, 26, 30, 31). Be abejonės, įdomiausias paminklas - Pākriaunio-Bajūrų akmuo su trimis pėdomis (1 pav., 30), kurias, pasak padavimo, paliko Dievas, velnias ir angelas. Tai akivaizdžiai byloja, jog akmenyse esančių įdubimų-pėdų mitinė paskirtis buvo tarnauti dievų (kitais atvejais taip pat ir mirusiųjų) kelionėms, teikti galimybę judėti į viršų (Dievo pėda) ir į požemį (velnio pėda). Nors visiškai tiksliai nežinoma senoji šio akmens vieta, panašu, jog tai Kriaunos senvagė arba pati upės pakrantė. Kai kurie akmenys su pėdomis žinomi panašiose vietose (plg. Pikeliai (Kelmės r.), Eivdaif (Plungės r.), Savidėnai (Molėtų r.) ir kt.), matyt, buvo lydimi ir tam tikrų mitinių motyvų (vanduo, kaip skirianti pasaulius riba), nors apie juos kol kas galime tik spėlioti.

Saviti Rokiškio rajone žinomi akmenys, vadinami *lovomis* arba *duknomis* (plg. Sīdariškio Velnio duknas). Kriaunų-Obelių krašte žinomi du tokie akmenys: Meškos ir Kiškio lovos (1 pav., 32, 43), deja, apie juos trūksta duomenų.

Maniūliškių akmuo (1 pav., 22) šalimais Maniūliškių piliakalnio savo plokščiu viršumi labai primena Vosgėlių piliakalnio ir Davainių Laumių stalo akmens variantą. Galimas dalykas, kad I tūkstantmetyje bei II tūkstantmečio pradžioje naudotus piliakalnius išties „lydėdavo“ ir apeiginiai akmenys (kol kas neaiškus jų santykis su mitologiniais akmenimis, žinomais tokių piliakalnių šlaituose (plg. Juodónys (Rokiškio r.), Vosgėliai (Zarasų r.), Lýgalaukiai (Utenos r.).

Šventiesiems medžiams Kriaunų-Obelių krašte atstovauja tik Visdievų šventkalnio liepa (1 pav., 42), o šventiesiems miškams - vadinamieji Gōjai (1 pav., 5, 25). Šiek tiek, netikėta tai, jog čia dažni vandenvardžiai Gojus (plg. Mataučiznos upelis Gōjus, Junkūnų bala Gōjus). Neaišku, ar tai užrašinėtojų netikslumas, ar reikia turėti omenyje tą faktą, jog ir Alkomis (Alkais) vadinamos vietovės čia yra „vandeninio“ charakterio (yra pagrindo manyti, jog Gojais buvo imamos vadinti senosios šventvietės, tarp jų - ir Alkomis (Alkais) vadinamos vietovės)¹¹.

Toliau straipsnyje pateikiami padavimai, pasakojimai apie Kriaunų-Obelių krašto šventvietes, trumpi duomenys apie jų geografinę situaciją, dydį, matmenis, ypatumus.

1. Į šiaurę nuo **Ajōčių kaimo** (Sūvieko seniūn.), Nykštaus lauke minimas akmuo su dviem pėdom - Velniapėdis (*LŽV - Ajočiai, Antazavės vls.; P. Banaitis, 1936*).

2. Tarp **Antānašės** (Obelių seniūn.) ir Obelių, Našio ir Obelių ežerų sąsmaukoje užliejamos 20 ha ploto pievos yra vadinamos Alkais arba Aukais (2 pav.), jų viduriu prateka Kriauna (*LŽV - Antanašė, Obelių vls.; P. Juodvalkis, 1936; G. Gruzdo ir V. Vaitkevičiaus duomenys*).

2 pav. Antānašės pievos Alkai arba Aukai. 1994 m. V. Vaitkevičiaus nuotr.

3. **Audronių** kaimo (Obelių seniūn.) Salos miške, ažuolyne, 260 m į pietryčius nuo kelio Obeliai-Dačiūnai, 200 m į pietryčius nuo kaimo kapinių guli 1,35 m ilgio šiaurės-pietų kryptimi ir 1 m pločio, iki 0,9 m aukščio (aukščiausioje vietoje) akmuo, prie kurio eidavo melstis netolimoje sodyboje gyvenusi Veronika Maračinskienė (gim. 1902 m.), dabar jau mirusi. Senatvėje ji eidavo prie šito akmens net po kelis kartus per dieną, atsiklaupus, padėjus alkūnes ant akmens melsdavosi pakėlus galvą į dangų. Aiškesnių paaiškinimų, kodėl močiutė čia eidavusi, nežinojo nė artimieji. Dažniausiai buvo manoma, kad prie šio akmens jai pasipiršo būsimas jos vyras, senelis Maračinskas (*Pasakojo Dalia Balkevičienė, 27 m. amž., kilusi iš Audronių, gyvenanti Obeliuose. Užr. G. Gruzdas ir V. Vaitkevičius, 1994*).

Lieka neaišku, ar akmuo iš seno buvo žmonėms žinomas, ar buvo žinoma apie jį pasakojimų. Pagaliau, kodėl vis dėlto čia eidavo melstis V. Maračinskienė.

4. Į pietvakarius nuo **Ažušilių** kaimo (Obelių seniūn.), miške (Bore) nurodomas vadinamasis Piniginis akmuo su iškaltomis jame raidėmis „F. N.“, po kuriuo, pasak padavimo, Napoleonas paslėpęs savo pinigus (*LŽV - Užušiliai, Obelių vls.; J. Baronas, 1935*). Įdomu, jog netoli gyvenęs burtininkas ar atkalbėtojas, vadinamas Kruminiu, dažnai eidavęs prie šio akmens. Atrodo, jog apie 1960 m. akmuo buvo suskaldytas į kelias dalis, toje vietoje likę tik jo skeveldrų (*Pasakojo Janina Komkienė-Macijauskaitė, 39 m. amž., kilusi iš Ažušilių k., dabar gyv. Rokiškyje. Užr. G. Gruzdas, 1997*).

5. Į šiaurės rytus nuo **Bagdoniškio** kaimo (Kriaunų seniūn.), abipus kelio Bagdoniškis-Vakariai yra 25 ha ploto Gojaus miškas (*LŽV - Bagdoniškio dv., Obelių vls.; P. Mikulionis, 1935*).

6. **Bajorų** kaime (Kriaunų seniūn.) šlapioje Pabarškės pievoje prie kelio Bajorai-Obeliai buvo niekada neužšalantis šaltinis. 1934 m. jis išdžiūvo iškasus pievoje griovį.

„Pasakojama, kad senais laikais į Pabarškės pievos versmę viena Pākriaunio dvaro ponia dėl kažkokio nusiminimo važiuodama vieškeliu tyčiomis pasukusi ir nuskendusi su visu ketvertu arklių ir karieta” (*Pasakojo Antanas Adamonis, ~50 m. amž. Užr. 1935 m. - LŽV Bajorai, Obelių vls.; užrašė S. Jarmala, 1935*).

7. Tarp **Bradėsių** (Kriaunų seniūn.) ir Velikuškių, per Sartų ežero įlanką, pasakojama, buvo tiltas, jungęs Bradesių Tiltāliamiškio ir Velikuškių piliakalniuose stovėjusius rūmus ar pilis.

„(...) Per Sartų ežerą buvęs geležinis tiltas, pakabinatas ant kokių tai kablių ir ant geležinių stulpų. Seneliai pasakoja, kad atėjus kokia tai milžinų kariuomenė irėjusi per tą geležinį tiltą, ir jie tą tiltą eidami sulaužę (...)” (*Užr. 1925 m. - LTR 619(97); pagal: IP. P. 65-66 (Nr. 60)*).

„(...) Yra padavimas, kad labai seniai piliakalnio [Tiltāliamiškio] vietoje buvęs didelis ir gražus dvaras. Tą dvarą valdžiusi labai žiauri ponia. Vieną sykį tenai paklydęs elgeta ir, pamatęs tuos gražius rūmus, nuėjęs į juos paprašyti išmaldos. Žiauri ponia vietoj išmaldos užpjūdžiusi jį šunimis. Nelaimingas elgeta su skausmu išėjo iš tų puikiųjų rūmų.

Ponia turėjusi pakabinamą tiltą ir kasdien važiuodavusi per ežerą į kitus savo rūmus. Tą sužinojęs, elgeta sumanė jai atkeršyti. Jis nuėjo pas ežerą ir nukabino jos tiltą. Ponia, nieko nežinodama, kaip visuomet skubiai važiavo ketvertu arklių geležine karieta ir, užvažiavusi ant tilto, pradėjo skęsti. Ji pamačiusi, kad jokios pagalbos nebėra, ir prakeikusi savo dvarą šiais žodžiais: „Skęstu aš, tegu skęsta ir mano dvaras per žemes”. Sulig tais žodžiais ir nuėjęs tos ponios visas dvaras per žemes, o jo vietoje pasidaręs didelis kalnas” (*Pasakojo Izidorius Gruodys, ~50 m. amž., Bradesių k. Užr. 1935 m. - LŽV (Bradėsiai I, Antazavės vls.; U. Gruodienė, 1935); cit. Pagal: IP. P. 67 (Nr. 60 a)*).

„(...) Ponas kartą važiavo vežimu, kinkytu sartaish žirgais. Tarnai žiauraus savo pono nemylėjo. Jie atkabino tiltą,

ir ponas su sarta is žirgais nuskendo (...)” (*Pasakojo Matas Ydas, 70 m. amž., Dusetų apyl. Užr. 1969 m. - VUB F213-115. P. 6*).

„Kadaise nuo Velikuškių iki Bradesių piliakalnio per ežerą buvo tiltas. Ant Velikuškių piliakalnio gyveno žiaurus ponas. Ant šio piliakalnio buvo jo pilis, o ant Bradesių - dvaras. Kartą pas poną atėjęs elgeta. Šis paprašė pono duonos pavalgyti. Tačiau ponas atsisakė elgetai padėti, o kada ponas sarta is žirgais važiavo į savo dvarą, vargšas atkabino tiltą, ir ponas su savo žirgais paskendo ežere. Nuo to laiko ir ežeras vadinasi Sartais. Sakoma, kad ponui nuskendus, ant Velikuškių piliakalnio girdėdavosi verkiant. Tai pono dukters liūdėdavo tėvo” (*Pasakojo Dominykas Girčys, 72 m. amž., Bradesių k. Užr. V. Adamonis, G. Stakenas, A. Šlekaitė, A. Mikšytė, 1976 - Kriaunų mokykla*).

„Pietvakarinėje Bradesių piliakalnio pusėje yra pieva, vietinių gyventojų vadinama Tiltaliamiškiu. Spėjama, kad senovėje čia būta ažuolynų. Neretai ir dabar šioje vietovėje randama didelių šaknų, kelmų. Kadangi priešais Bradesių piliakalnį, kitoje ežero pusėje, yra Velikuškių piliakalnis, o ežeras šioje vietoje neplatus, tai kadaise čia buvo nutiestas pakabinamas tiltas. Vienoje ežero pusėje gyveno ponas, o priešingoje - kitas. Kartą, pasikinkęs keletą sartių žirgų, vienas ponas važiavo pas kitą, savo kaimyną. Viešnagė, matyt, nepasisekė, ir grįžtant ponui namo, jo bičiulis nutarė jį pradžudyti. Žirgams bėgant tiltu, jis buvo atkabintas ir ponas su savo palyda ir žirgais nugarmėjo į šaltą vandenį. Kadangi žirgai buvo sarti, todėl ir ežeras nuo to laiko vadinasi Sartai. Kalbama, kad toje vietoje žvejai tinklais ištraukdavę senų tilto liekanų (...)” (*Pasakojo Aleksas Šakalys, 63 m. amž. Bradesių k. Užr. Z. Vertibavičiūtė, J. Kralikaitė, L. Didelytė, 1976 - Kriaunų mokykla*).

Pats Tiltaliamiškis - tai vietovė į vakarus nuo Bradesių piliakalnio. Tiltaliamiškiu buvo vadinama puslankio formos apie 300 m ilgio ir 80-100 m pločio šlapia dauba, iš šiau-

rės ribojama aukštumų, iš rytų - piliakalnio (3 pav.). D. Medikas Tiltaliamiškio vietoje 1993 m. įrengė tvenkinį.

3 pav. Bradėsų Tiltaliamiškis. 1976 m. K. Driskiaus nuotr.

Vietovardžio kilmė nėra aiški, jis kilo nuo augusio miško, tačiau vietiniai žmonės šiame amžiuje taip vadino tik šlapią daubą. Matyt, praeityje čia augo miškas, pasak žmonių pasakojimų, - ažuolynas. Įdomu, jog buvo žinomi pasakojimai ir apie Tiltaliamiškyje augantį ažuolą bei akmenį.

„(...) Kartą jis [Duogys] atėjo naktigonėn. Naktis buvo šviesi, ramūs arkliai rupšnojo žolę. Žmogus atsigulė ant žemės, užsiklojo kailiniais ir užmigo. Tik staiga prabunda, žiūri - nebėra kailinių. Tie, pasirodo, gulėjo toliau nuo jo. Vincas Duogys užsiklojo dar kartą, ir vis kailinius, kada jis užsnūdavo, kažkas nutraukdavo (...).

Kartą dieną, atėjęs į Tiltaliamiškį, po ažuolu, augančiu netoli piliakalnio, jis pamatė jauną mergaitę, žvangančią dėžutėje pinigų. Mergaitė dar labiau ėmė žvanginti pinigų ir šaukti žmogų: „Eikš čia, duosiu pinigų!” Vincas Duogys išsigandęs ir pasileidęs namo. Nuo to laiko jis čia nesilankydavęs, o žmonės kalba, kad ir mergaitė daugiau nepasi-

rodydavo" (*Pasakojo Zosė Šakalienė, 57 m. amž., Bradesių k. Užr. K. Driskius, J. Kurlavičiūtė, 1976 - Kriaunų mokykla*).

„(...) Kartą Viktorui Šakaliui [g. 1882 m.] prisispnavo, kad Tiltaliamiškyje, kur auga didelis kadagys, yra užkasti pinigai. Pinigų ieškoti reikėjo naktį. Matyt, žmogus pabijojo ir lobio ieškoti nuėjo dieną. Nuėjęs prie kadagio, pradėjo kasti, bet pinigų nerado, matyt, todėl, kad dieną kasė.

Pinigai prisispnavo ir kitam Bradėsių kaimo gyventojui - Duogiui. Jam prisispnavo, kad pinigai užkasti Tiltaliamiškyje po akmeniu. Pinigų ieškoti Duogys išėjo naktį. Nuėjęs prie akmens pradėjo kasti. Duobė didėjo, o pinigų vis nebuvo. Tuo tarpu akmuo beveik visai užgulė duobę. Tik staiga žmogus kažko išsigando ir akimirksniu stryktelėjo iš duobės. Ir tik spėjus Duogiui palikti duobę, akmuo užgriuvo ją. Nors ir be pinigų, Duogys parėjo namo laimingas" (*Pasakojo Aleksas Šakalys, 63 m. amž., Bradesių k. Užr. R. Krivickaitė, R. Navickaitė, R. Jasiulionytė, 1976 - Kriaunų mokykla*).

„(...) Bradesių kaimo gyventojas teigė, kad jis matęs ant [Tiltaliamiškio] piliakalnio elgetą su lazda. Lazda buvusi nepaprasta: į ką tik elgeta su ja padaužydavo, viskas pavirsdavo pinigais" (*Užr. K. Driskius, V. Adamonis, 1976 - Kriaunų mokykla*).

8. **Dažnininkų** kaime (Antazavės seniūn.), į šiaurę nuo Justino Kesilio sodybos, minimas Bažnyčiakalnis (*LŽV - Daržininkai, Antazavės vls.; A. Pranckūnas, 1935*).

9. **Degūčių** kaime (Obelių seniūn.) minimas Bažnytikalnis. Iš pateikiamų S. Juodelio ir S. Daunio nuorodų, jis esąs į šiaurės rytus nuo Degūčių kapinyno, prie pat Žuklio sodybos arba į vakarus nuo Plýtnyčios kalno, kurio neįmanoma tiksliai lokalizuoti, nes reikalingi papildomi kruopštūs žvalgymai. Kaip matyti iš dviejų Bažnytikalnio nuotraukų Degūčių kapinyno tyrinėjimų dienoraštyje (*1961 m. gegužės 9-19 d. Rokiškio kraštotyros muziejaus ekspedicijos dienoraštis. Sqs. 1*), Bažnytikalnis - tai nedidelė, šiaurės vakarų-pietryčių

kryptimi pailga kalva nuolaidžiais, iš pietryčių apie 3 m aukščio, o iš šiaurės vakarų - apie 15 m aukščio šlaitais. 1961 m. kalva jau buvo suarta ir apšodinta eglaitėmis.

„Prie pat kelio, einančio iš Aleksandravėlės per Degūčių kaimą, buvusi bažnyčia. Ji stovėjusi ant aukšto kalno. Vieną sykį atsivėrė žemė ir nugrimzdo bažnyčia su kitais pastatais.

Nežinia kuriais metais vienas senis spnavo, kad atėjusi panelė ir jam pasakiusi: „Kad atsirastų toks žmogus, kuris patrauktų bažnyčios varpelį, tai iškiltų bažnyčia ir visą laiką pasiliktų ant žemės" (*Pasakojo Ipolitas Vaičiūnas iš Aleksandravėlės. Užr. S. Daunys, 1961 m. - 1961 m. gegužės 9-19 d. Rokiškio kraštotyros muziejaus ekspedicijos dienoraštis. Sqs. 1*).

10. **Diliáuikiškio** kaime (Obelių seniūn.), vakarinėje kelio į Zablōtiškį pusėje, buvo apie 15 m skersmens vadina moji Vilimo dauba, kurios dugne telkšojo kelių metrų skersmens bala. Melioracijos metu dauba užlyginta. Apie 1950 m. ariant greta daubos rasta didelių kaulų.

„Čia nuskendo bažnyčia. Sako, nuskendus bažnyčiai, ir [dar] girdėdavo, kad varpai skamba" (*Pasakojo Genovaitė Šajaukienė, g. 1944 m. Želiūnų k. Užr. G. Gruzdas - G. Gruzdo asm. archyvas*).

11. **Duñdiškių** (Obelių seniūn.) Bažnytikalnis yra 940 m į pietryčius nuo kelio atsišakojimo į Kálniškius Eidmīniškiuose, 550 m į pietus nuo kelio Obeliai-Kriaunėnai, vakariniam melioracijos kanalo krante. Tai nedidelė, maždaug 30 m skersmens (viršuje) kalva, nuolaidžiais, iki 8 m aukščio šlaitais (4 pav.).

Dundiškių Bažnytikalnis buvo saugomas kaip respublikinės reikšmės archeologijos paminklas - senkapiai (AR 942), vėliau iš paminklų sąrašų pasiūlytas išbraukti kaip ne archeologijos objektas.

„Kalnas vadinamas Bažnytkalniu, apaugęs krūmais. Anksčiau buvusi bažnyčia. Ir dabar žmonės kalba, kad [čia]

randama didelių kaulų, ir sako, kad tai milžinų" (Užr. A. Pulpelytė - G. Gruzdo asm. archyvas).

4 pav. Duñdiškių Bažnytkalnis. Apie 1960 m. S. Daunio nuotr. KPC Dokumentacijos centro archyvas. Ng. Nr. 2340

12. **Gipėnų** kaimo (Antazavės seniūn.) Kaušėžeris 180 m į rytus nuo Sartų ež., 400 m į pietvakarius nuo Zadúojo ež., 100 m į pietvakarius nuo kelio Dusetos-Obeliai, pelkėtoje lomoje. Ežerėlis 0,2 ha ploto, užpelkėjusiais krantais.

„Kartą velnias nešęs kaušą smalos, tuo laiku gaidys užgiedojo. Velnias smalą išpylęs ir pasidaręs ežeriukas" (Pasakojo Juozas Kibirkštis, 60 m. amž., kilęs iš Dumblynės k. LŽV - Gipėnai, Dusetų vls.; užrašė A. Mažiulis, 1937).

13. **Gipėnų** Kepurės kalnas yra 800 m į šiaurės vakarus nuo kelio Dusetos-Obeliai posūkio Sartų ir Zadúojo ežerų sąsmaukoje, Sartų ežero pusiasalio šiaurinėje dalyje. Tai šiek tiek iškilęs virš aplinkinių laukų maždaug 30 x 20 m dydžio (viršuje) aukštumos kraštas, šiaurėje, rytuose, pietryčiuose stačiais, iki 12 m aukščio šlaitais besileidžiantis į Sartų ežerą, o vakaruose, pietuose - pereinantį į laukus.

Pasak padavimų, kalnas supiltas kepurėmis, čia vadenasi velniai, čia esanti nuskendusi bažnyčia (IIAS. Nr. 321. P. 32). Kalnas piliakalniu nelaikomas (LAA. P. 65).

„Padavimų yra, kad ten nuskendus užkeikta bažnyčia" (Pasakojo Vincas Vienažindys, ~30 m. amž., Gipėnų k. LŽV - Gipėnai, Dusetų vls.; užrašė E. Sabaitytė, 1935).

Gipėnuose, „lauke apie Zadúojų" minimas dar vienas kalnas, kur, pasak padavimų, buvusi bažnyčia: „Ten seniau buvo bažnyčia, dabar nieko ten nėra" (LTR 619(94). Galbūt tai tas pats Kepurės kalnas, pasakotojo ar užrašytojo nukeltas prie Zadúojo ežero.

14. **Jónišchio** kaime (Antazavės seniūn.) minimas 13 ha Alkawkà vadinamas laukas Kumpuolio ežero šiaurinėje pakrantėje, abipus kelio Zarasai-Obeliai (LŽV - Jóniškis, Antazavės vls.; 1935).

15. Tarp **Jovýdžių** (Obelių seniūn.) ir Krapišchio, 200 m į šiaurę nuo kelio Antānašė-Aleksandravėlė, telkšo apie 80 m skersmens ežerėlis, vadinamasis Laumėlis.

„Pasakojama, kad prie to ežerėlio vaidendavosi. Kai kada naktį arklius ganantys žmonės atsiguldavo, tai už kojų traukdavo ir rūbus nuvilkdavo" (LŽV - Jovydžiai, Obelių vls.; P. Smalevičiūtė, 1935).

16. **Junkūnuose** (Obelių seniūn.) prie kelio, kaip nurodoma, buvo akmuo, žmonių laikomas suakmenėjusia mergina (Pliuškevičienė J. Paslaptina vietovė (Junkūnų piliakalnis)// Gimtinė. 1992 04 1-30. Nr. 4). Akmuo, matyt, buvo Obelių-Kraštų kelio pakelėje.

17. Prie **Kálbutiškių** kaimo (Jūžintų seniūn.) minimas Aļkiaus - „grios balos ir pievos" (Būga K. Lietuvių kalbos žodynas. Kaunas, 1924. Šąs. 1. P. 59). Galimas dalykas, tai ta pati Alkiaus vietovė į šiaurės vakarus nuo Šventosios ištakos iš Sartų ežero - „pieva ir krūmai" (13 ha), minima taip pat Jūrgiškių adresu (LŽV - Jūrgiškiei, Jūžintų vls.; J. Balnanosis, 1935).

18. **Knysós** kaime (Kriaunų seniūn.) minimas Griausmo akmuo, į kurį trenkęs perkūnas (LŽV - Knysà, Obelių vls.; P. Mikulionis, 1935).

19. **Kriaunose**, 180 m į rytus nuo kapinių, abipus kelio iš Kriaunų į Obelių-Dusetų plentą, yra vadinamasis Kartuvių kalnelis. Tai nedidelė, kelių metrų aukščio, apie 80 m skersmens kalva kiek aukštesne pietine dalimi. Kalvą skersai kerta beveik 10 m pločio vieškelis.

„(...) Kriaunų kaimo gyventojas Petras Valiulis (pravarde Špokas) ganė arklius. Naktis šilta, rami. Pasiklojo kailinius ir užsnūdo. Miega ir girdi - viesulas didžiausias, medžiai siūbuoja, linksta. Pabudo. Kaip buvo ramu, taip tebėra. Niekur nieko.

Anksčiau žmonės pasakojo, jog baudžiatvė laikais šioje vietoje žmonės korė. Ši vieta buvo vadinama Kartuvių kalnaliu” (*Pasakojo Petras Driskius, 74 m. amž., Ažubrasčio k. Užr. K. Driskius, 1997*).

20. **Lýgalaukių** kaime (Antazavės seniūn.), prie kelio į Žirnajus, į šiaurę nuo fermų, nurodoma vieta, kur, pasakojama, stovėjusi bažnyčia. Senesnis šaltinis bažnyčios vieta nurodo apaugusį kalnelį (*Pasakojo Aleksandras Marozas, ~30 m. amž. iš Lygalaukių. Užr. J. Vailionytė, 1935 m. LŽV. - Lygalaukiai, Antazavės vls.*), iš kurio pietvakarinio šlaito buvo vežamas žvyras. Kitas šaltinis teigia, jog bažnyčia buvusi „prie kalno” (*1961 m. gegužės 9-19 d. Rokiškio kraštotyros muziejaus ekspedicijos dienoraštis. Sqs. 1*). 1972 m. Istorijos instituto ekspedicija pažymėjo, jog „upelio pakrantėje rodoma vieta, kur stovėjusi Merkesos bažnyčia” (*ILAS. Nr. 321. P. 38*). Nėra aišku, ar tai dažnai pasitaikantis padavimas apie esą stovėjusias bažnyčias, ar kažkokia bažnyčia šioje vietoje prieš kelis šimtmečius tikrai stovėjo.

Pietinėje pušimis apaugusio kalnelio papėdėje buvo keliolika senojo geležies amžiaus pilkapių, pagal pasakojimus, archeologinių radinių buvo rasta ir pačiame kalnelyje.

21. **Lýgalaukių** kaime, apie 800 m į šiaurę nuo anksčiau aprašytos vietovės, prie Kviliaus sodybos nurodomas akmuo su Velnio pėda (*1961 m. gegužės 9-19 d. Rokiškio kraštotyros muziejaus ekspedicijos dienoraštis. Sqs. 1*).

22. **Maniuliškių** kaimo (Antazavės seniūn.) laukuose, šalimais piliakalnio, P. Tarasenka aprašė vadinamąjį Lobio akmenį. Tai buvęs didelis, plokščiu viršumi akmuo, sprendžiant iš išlikusios nuotraukos, jis gulėjo apie 500 m atstumu nuo piliakalnio.

„Norint paimti tą lobį, reikią išimti iš po to akmens mažą akmenuką, įsidėti jį į burną ir vaikščioti su juo, nepratariant nė žodžio, tris paras. Po to vidurnaktį ateiti prie Lobio akmens ir patuksenti į jį akmenuku. Pasikels akmuo - imk tą užburtų turtų, kiek nori. Tik vargas, kad niekas iki šiol nepajėgęs išlaikyti akmenuko burnoje, neprataręs nė žodžio, ir užburtas lobis dar ir dabar po akmeniu begulįs” (*PA. P. 39, 40*).

Beje, kai kurie padavimai pasakoja, kad Maniuliškių piliakalnyje yra prasmegusi ar žemėmis užpilta bažnyčia.

„Seni žmonės taip pat pasakoja, kad kartą, labai seniai, viena moteriškė norėjusi atlikti Maniuliškių bažnyčioje išpažintį, bet pavėlavusi ir ėjusi tiktai šv. Mišių išklaudyti. Ji becidama pamačiusi didelį būrį kardininkų, bepilančių bažnyčią žemėmis. Kartu su šia bažnyčia buvo žemėmis apkasti ir žmonės. Toje vietoje, kur stovėjo bažnyčios bokštai, pasirodęs iškyšulys (...)” (pagal: *ZK. P. 31-32*).

„Žmonės yra matę būrį kareivių, kurie pylė žemes ant tos bažnyčios. Kur stovėjo bažnyčios bokštai, ten pasidarė iškyšulys” (*Pasakojo Stasys Urvinis, 54 m. amž., Maniuliškių k. Užr. 1969 m. - VUB F213-115. P. 24*).

23. Apie 300 m į pietus nuo **Mataučiznos** kaimo (Obelių seniūn.) minimas akmuo, vadinamasis Velnio pėdas (*LŽV - Mataučiznà, Obelių vls.; V. Vyšniauskas, 1935*).

24-25. Miškuose prie **Mažeikių** kaimo (Obelių seniūn.) žinomi du šaltiniai. Šaltupėlis trykšta Obelių g-jos kv. Nr. 39 pietvakarinėje dalyje, 810 m į rytus nuo Kriaunos upės, 140 m į pietryčius nuo A. Gavelio pirties (5 pav.). 1994 m. į šaltinį įleistas ažuolinis šulinio žiedas, šaltinio vanduo nuteka į greta iš pelkių pietų kryptimi tekančią Šaltupį.

5 pav. Mažeikių Šaltupėlis. 1994 m. V. Vaitkevičiaus nuotr.

Šaligojaus (Šalygos) šaltinis trykšta Obelių g-jos kv. Nr. 37 (vadinamo Gojaus mišku) pietrytinėje dalyje, apie 350 m į pietvakarius nuo A. Gavelio sodybos, maždaug 350 m į rytus nuo Kriaunos upės, prie Gojaus miško proskynos (senkelio Kriaunos-Obeliai). Trykšdamas šaltinis sudaro maždaug 1 m skersmens akį, kuri būna iki 0,8 m gylio. Išlikusios į šaltinį įleisto ažuolinio kubilo liekanos.

Kalbėdami apie Mažeikių miškų šaltinius, žmonės šiek tiek painiojasi, nelabai aišku, kurią vietą jie turi omenyje. Matyt, pirmąjį pasakojimą reikia sieti su Šaltupėliu, o ant-rajį - su Šaligojaus šaltiniu.

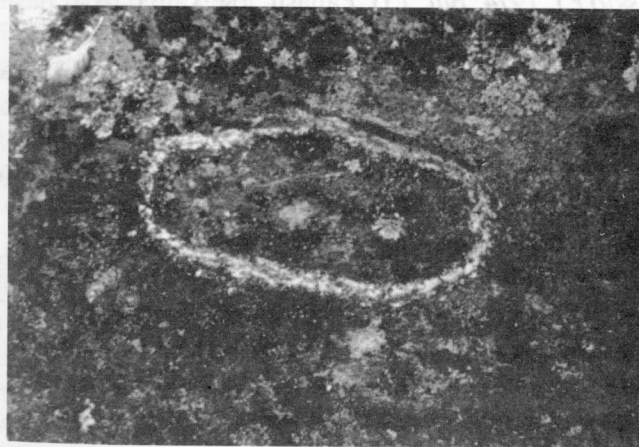
„Kad čia Šaltupėlis šitas yra, taigi va, ir iš Kauna yr atvažiavį, rudenį, kad vandens... Tai dar seniau pasakodavo, kad, sako, ganė toks piemeniokas, tai kosėt su kraujais pradeda. Bobelytė paėmė, pasėmė vandens čia, sako, tai liepė jam rytais gert ir pasveiko, sako, anas nuog to” (Pasakojo Antanas Galvelis, 67 m. amž., Mažeikių k., kilęs iš Rudžionių k. Užr. G. Gruzdas ir V. Vaitkevičius, 1994 m.).

„Tėvuka sesuo sakė, tai valė tų šaltinį (tėvas ty imdavo vandenį), tai labai gi daug tų monetų rada. Saka, saujom jų, taip. Vaikai da rinkdavo, rinka manetas.

Laikė tų šaltinį švintu, nusiprausdavo, kojas kišdavo, kelius sumerkdavo, akis prausdavo, i tas monetas mesdavo (paskui). Kad, skaitos, stebuklinga vieta. Da i mano tėvas, senelis [1895 ir ~1875 m. gimimo] valė, tai daug tų manetų ten rasdavo, a paskui uždėjo lentelę, kad vanduo naudojamas maistui - neiti, kojom neminti” (Pasakojo Vilhelmas Samavičius, 58 m. amž., Kuprių k., kilęs iš Mažeikių k. Užr. G. Gruzdas ir V. Vaitkevičius, 1994 m.).

Be to, Šaligojaus šaltinio vandeniu visada prausdavo si žmonės, važiuodami į šv. Trejybės atlaisus Obeliuose (čia ėjo kelias).

26. **Mičiūnų** kaime (Kriaunų seniūn.) minimas akmuo su gyvulio pėda (PA. P. 73 (Nr. 115). KPC Dokumentacijos centre išlikę kelios K. Makuškos apie 1960 m. darytos nuotraukos (Ng. Nr. 2350-2352). Sprendžiant iš jų, tai ne mažiau kaip 2,5 m ilgio rytų-vakarų kryptimi ir apie 1,5 m pločio, iki 0,5 m aukščio akmuo, perskeltas išilgai, it apskaldytu rytiniu galu. „Pėda” (6 pav.) - pietvakarinėje akmens dalyje, apie 25 cm ilgio ir apie 10 cm pločio, primenanti žmogaus pėdos atvaizdą.

6 pav. Mičiūnų akmens pėda. 1960 m. K. Makuškos nuotr. KPC Dokumentacijos centro archyvas. Ng. Nr. 2352

27. 400 m į vakarus nuo **Narkūnėlių** kaimo (Obelių seniūn.) minimas neužšalantis šaltinis Versmelė.

„Žmonėse pasakojama, kad iš tos versmės nešdavę ašočiais vandenį ir akis mazgodavę, reikėdavę vandens eiti ir į versmę įmesti 10 kapeikų [carinių]” (*Pasakojo Antanas Vana-gas, ~70 m. amž., Tilvikų k. Užr. 1935 m. LŽV - Narkūnėliai, Obelių vls.; užrašė S. Banevičiūtė, 1935*).

28. Žinomas padavimas apie **Obelių** ežerą pasakoja, jog ežeras atsiradęs vokiečio rūmų vietoje ir jame yra paskan-dinta dėžė vokiečio pinigų (*LTR 1881(64)*).

29. **Obeliuose**, apie 150 m į šiaurės rytus nuo Obelių ežero ir į pietvakarius nuo autobusų stotelės, parke trykšta vadinamasis Ramintos šaltinis, kurio aplinka tvarkyta ir pa-keista pokario metais.

Dabar prigijęs šaltinio pavadinimas „Ramintos šalti-nis”, regis, nėra senas, jo nėra išsamioje 1935 m. Žemės vardy-no anketoje apie Obelius. Matyt, kad pavadinimas prigijo vie-tos šviesuolio knygnešio A. Zaukos dėka, kuris jį populiarino, paskelbė literatūrinę legendą apie šaltinį, jo pavadinimo kilmę (*Zauka A. Obelijos krašto Raminta. Legendą// Spalio vėliava (Rokiškio r.). 1974. Bal. 15*). Panašu, jog, kaip dažnai pasitaiko (plg. A. Vienuolio „Anykščių padavimus” ar V. Krėvės „Dai-navos šalies senų žmonių padavimus”), tokiuose literatūri-niuose pasakojimuose būna tradicinių padavimų pamatas. Galimas dalykas, kažkoks tradicinis padavimas, siejantis šaltinį ir netekėjusią merginą gyvavo (plg. šaltinius, atsiradusius iš merginų ašarų ar pan.), tačiau jis nebuvo užfiksuotas.

30. Tarp **Pākriaunio** (Kriaunų seniūn.) ir Bajūrų, 700 m į šiaurės vakarus nuo kelio Pakriaunys-Bajōrai, kairiajame Kriaunos upės krante, guli akmuo su pėdomis (AR 936). Apie 1972 m., kasant drėkinimo kanalą, akmuo buvo iškeltas iš Kriaunos upės senvagės (7 pav.) ir pavilkta apie 30-40 m pa-sroviui (*IILAS. Nr. 321. P. 21*). Tačiau turint omenyje maždaug 1925 m. pastabą, galbūt jau tada akmuo gulėjo ne senojoje savo vietoje („tada akmuo buvęs kitoj vietoj” - *LTR 619(105)*).

Akmuo žinomas ir Pakriaunio, ir Bajūrų adresais, todėl ir P. Tarasenko istorinių akmenų sąrašė minimas du kartus (*PA. P. 73. Nr. 111 ir 113*).

Akmuo - pilkas granitas, netaisyklingos trapecijos formos, plokščiu viršum, 1,15 x 0,85 m dydžio, apie 40 cm aukščio (visas jo aukštis). Akmens viršuje yra trys pėdos: pirmoji 16 x 7 cm dydžio, kelių cm gylio, antroji - 15 x 10 cm dydžio, kelių cm gylio (panaši į meškos pėdą), trečioji - 17 x 7 cm dydžio, su iškilium ranteliu per vidurį, „giliausia” (panaši į jaučio pėdą) (pagal: *IILAS. Nr. 321. P. 21*). Nors kas-kart pažymima, jog apie akmenį pasakojami pa-davimai (plg. „Akmuo turi įvairiausių pasa-kiško pobūdžio istorijų” - *Lietuvos aidas, 1932 01 14 (Nr. 10)*), tėra paskelbtas tik vienas iš jų.

„Pākriaunio kaimo gale ant Kriaunos upės pylimo yra vienas, žmonių vadinamas velnio pamestas akmuo [*originale* - vienas žmonių pažymėtas akmuo] (...). Tame akmenyje yra trys pėdos: viena Dievo, kita aniuolo ir trečia velnio. Apie šitas akmenyje atsiradusias pėdas žmonės pasa-koja taip. Labai seniai ėjęs pro tą vietą, kur akmuo stovėjo, Dievas su aniuolu. Pamatęs tat velnias, pasivertęs aniuolu ir nematant Dievui priėjęs prie jų. Tada Dievas nebegalėjęs

7 pav. Pākriaunio akmuo. 1972 m. A. Merkevičiaus nuotr. IILAS. Ng. Nr. 30394

išskirti, kuris tikrasai aniuolas ir kuris netikrasai. Dievas, kai nebegalėjęs išskirti, [tai] jis sumanęs gudrų dalyką, kaip galėtų išskirti. Tas dalykas buvo toks. Dievas paėmęs tris akmenis: vieną akmenį davęs vienam aniuolui, antrą kitam ir jis pats pasilikęs sau vieną. Tada jie visi priėję prie šito akmenio ir ant jo užsistoję (tada akmuo buvęs kitoj vietoj). Tada Dievas jiems tarė: „Kieno akmuo bėgs [=kris] upėn, tas bus velnias“. Kai Dievas [taip] pasakęs, jie abu ir Dievas sviedė [akmenis]. Dievo ir aniuolo akmuo lėkęs dangun, o to aniuolo, kurs buvo velnias, akmuo lėkė upėn, ir Dievas pažino, kuris velnias, kuris aniuolas. Velnias susigėdinęs ir nukūręs tiesiog į pragarą, ir nuo savo šlubio viršininko gavęs muštį, ir daugiau ko, tai nežinau.

Seniau, vėl sako žmonės, kad ant jo kūrėdavu Perkūnui-dievačiui vaidilutės ugnį [*originale* prie šio sakinio, matyt, Tautosakos archyvo vedėjo dr. J. Balio padėtas raudonas klaustukas]. Vienas Pakriaunio kaimo žmogus rado prie to akmens Perkūno kirvelį (...)” (*Užr. Šeškas ~1925 m. LTR 619(105)*; cit. Pagal: *LLS, 225-226(Nr. 502)*).

31. **Papilių** (Obelių seniūn.) akmuo su pėdomis buvo apie 1,5 km į šiaurės rytus nuo kaimo, suskaldytas 1932 metais. Laukas, kur akmuo gulėjo, dar 1980 m. tebebuvo vadinamas Dievo pėda (*VK*), pasakota, jog ant akmens buvo daug pėdų: žmogaus, vištos, lapės, kiaulės ir dar kitų gyvūnų (*Užr. V. Skvarnavičiūtė - G. Gruzdo asm. archyvas*).

„Papilių kaimo laukuose buvo vidutinio didumo akmuo (...) Pupelienė pasakojo, kad dar ji buvusi jauna, tai tame akmenyje taip buvo aiškus (žmogaus) pėdas. Aplinkiniai ir jų kaimas iš seno kalbėjęs, jog ten esąs Dievo pėdas: Dievas žengdamas į dangų stojosi ant to akmens ir įmygo akmenyje žymę” (*Pasakojo A. Pupelienė, 90 m. amž. Užr. J. Pagirys, 1936 m. - LTR 882(20)*).

„[Dievo pėdas] Šioje dirvoje buvęs didelis akmuo su žmogaus ir gyvulių pėdomis. Dabar to akmens nėra. Kažkas po šiuo akmeniu ieškojęs pinigų” (*Pasakojo Povilas Pautie-*

nus. Papilių I k., Obelių vls. Užr. V. Vyšniauskas, 1935 - LŽV).

Kai kada su senojo tikėjimo apeigomis siejamas Papilių piliakalnis: „šioje vietoje degdavę aukos galingam [Perkūnui?] ir prie šito aukuro gyveno vaidilos ir burtininkai” (*LTR 619(109)*), nors dauguma apie piliakalnį žinomų padavimų to nemini, nežinomi nuskendusios bažnyčios ar panašūs motyvai.

32. **Papiliuose** dar minimas akmuo, panašus į lovą, vadinamas Meškos lova (*LŽV - Papiliai I, Obelių vls., V. Vyšniauskas, 1935*).

33. **Raudėnų** kaime (Obelių seniūn.), N. Statulevičiaus sklype prie Dielinio miško minimi šaltiniai Versmėlas, kurių vandeniui būdavo gydomos akys, vanduo buvo „skaitomas stebuklingas” (*LŽV - Raudėnai, Obelių vls.; J. Miškinis, 1937*).

34. Į pietus nuo **Salinių** kaimo (Antazavės seniūn.) nurodoma pelkė, vadinama Bažnytėla (*LŽV - Saliniai, Antazavės vls.; U. Gruodienė, 1935*).

35. **Sartų** ežeras su įlankomis - atšakomis užima net 1331 ha plotą. Su senuoju tikėjimu padavimuose siejamos bent kelios ežero vietos - Bradesių „tiltas” (žr. 7), ežero vidurys, Kriaunakampio atšaka, taip pat vieta, kur iš ežero išteka Šventoji. Apskritai pasakojimų apie ežerą daugybė. Čia pateikiamas tik pluoštelis galbūt mažiau žinomų padavimų.

„Važiavo ponas per dabartinį Sartų ežerą. Jis vežėsi varpą. O ant varpo buvo užrašyta „Sartai”. Ledas įlūžo ir ponas su savo varpu nudardėjo į dugną. Nuo to laiko, kai lygiai dvyliktą valandą išėini į lauką prie ežero, girdisi varpo dūžiai. Varpas skambina tuos pačius žodžius „Sar-tai” (...)” (*Pasakojo D. Makselienė iš Kalbutišio. Užr. Makselytė - Jūžintų mokykla*).

„Sakoma, baudžiatos laikais labai sunkiai sirgusi šios apylinkės pono duktė. Jis, matydamas rimtą pavojų, prižadėjo, jei duktė pagis, Dusėtų bažnyčiai atvežti labai didelius

varpus. Duktė pagijo. Ponas iš kažkur tuos varpus vežė per dabartinį Sartų ežerą. Vežė su sartaiais arkliais. Nors buvo vidur žiemos, bet dėl varpų sunkumo ledas įlūžo ir prigėrė su varpais draug ir sartiniai arkliai. Nuo to ir vadinama Sartų ežeru.

Tie varpai, sakoma, Velykų naktį, dvyliktą valandą, suskamba" (LŽV - Dusetos; S. Kuzmickas, 1935).

„Sartai kilę, kad prigėrę 12 sartų arklių, kuriais vežę pakrikštytą varpą, vardu Jonas, pirmajai Dusetų bažnyčiai" (LŽV - Dusetos; A. Mažiulis, 1936).

„(...) Dusetose gyveno vienas doras ponas. Jis, pastatęs bažnyčią, nupirko Rygoje didelį varpą ir pakrikštijo jį Jonu. Varpas buvo baisiai didelis ir be galo sunkus. Žmonės varpą vežė žiemos keliu rogėmis per ežerą dvylika sartų arklių. Privažiavus prie pat salos, ledas įlūžo ir varpas su arkliais nuskendo ant dugno. Kitą dieną Jonas su triukšmu iškilo ir pradėjo skambinti. Žmonės norėjo jį ištraukti, bet niekaip negalėjo. Po trijų dienų varpas vėl iškilęs, sugaudęs ir amžinai nuskendęs. Tada toje vietoje pakilo bangos, susisukė didžiausi verpetai ir suskilo ledai. Tais metais kiekvieną kartą, kai tik suskambėdavo Dusetų bažnyčios varpai, Jonas, gulėdamas dugne, griaudžiai gausdavo. Vėliau tik retkarčiais, per didžiąsias šventes, Velykas, arba prieš nelaimės, varpas skenduolis dar iškildavo ir sugausdavo. Dabar jis apsitraukė rūdimis ir visai nutilo (...).

Kai kas Sartų ežero šaką ties Anāpolio kaimu vadina Āstravo ežeru [Tai Kriaunākampio įlanka]. Žmonės pasakoja, kad šis ežeras - šaka žiemą staugias ir neužšalęs tol, kol aukos negaunąs. Nelabai seniai žiema buvusi labai šalta, pakraščiai apsitraukę ledu, bet ežero vidurys niekaip negalėjęs užšalti. Bet tuo metu vilkas, bėgdamas iš Dusetų girios per Āstravą, įkritęs į ežero vidurį ir prigėręs. Po to ežeras greit užšalęs" (pagal: ZK. P. 81-83).

„Seniai seniai žiema prie Sartų ežero buvo labai šalta. Ežero kraštai apsidengė ledu, o vidurys liko neužšalęs.

Žmonės pasakodavo, kad šis ežeras žiemą staugia ir neužšala tol, kol negauna aukos. Kaip tik tuo metu į šitą ežerą įkrito vilkas ir paskendo. Po to ežero vidurys greit užšalo" (Pasakojo Vincas Šeikus, 87 m. amž., Dusetų apyl. 1969 m. - VUB F213-115. P. 6).

„(...) Ir dabar gūdžiomis žiemos naktimis arba tyliais vasaros vakarais girdėti, kaip prunkščia ir daužosi ežero gelmėse sartiniai žirgai, negalėdami pakilti į vandens paviršių" (Pasakojo Jadvyga Mališauskienė, 37 m. amž., Dusetų apyl. Užr. 1969 m. - VUB F213-115. P. 4).

„Mano senelis Marašinskas buvo garsus sliesorius. Pataisęs varpą jis vežė į Dusetas per ežerą. Įlūžus ledui, vežimas nuskendo netoli salos, kuri yra prieš miestelį. Arklių su vežimu suradę, o jo ir varpo neberadę.

Žmonės kalbėdavo, kad, kai skambindavę poteriems varpais, iš ežero atsišaukdavęs tas nuskendęs varpas: „Untanai, Untanai!" Paplavėj, kai augome, kai tykus oras, girdėdavome Dusetų varpus skambant. Mes stebėdavomės, kodėl nesigirdi atsišaukiant to nuskendusio varpo. Varpas vardas buvęs Jonas. Nelaimės atminimui saloje buvo pastatytas baltai dažytas kryžius (...)" (Pasakojo Teofilė Šapokienė, g. 1860 m. Užrašė kun. G. Blynas - Alfonso Gaškos užrašai RKM).

36. **Šileikių** kaime (Obelių seniūn.) minimas Dievo lieptelis, prie kurio vaidenasi moteriškė palaidais plaukais. Tikslėsių duomenų apie šią vietovę nėra (LŽV - Šileikiai, Obelių vls.; J. Lapašinskas, 1935).

37. Į šiaurės rytus nuo **Trūmpiškių** kaimo (Obelių seniūn.) telkšo Subatinis arba Šetėkšnis, ežeras, kurio šiaurinė pakrantė priklauso jau Latvijos Respublikai.

„(...) Tas ežeras neužšalęs, iki neprigeria kas.

Buvusi grafienė, kuri kortavusi ir pralošusi Subatės katalikų bažnyčią vienam liuteriui. Kada varpus ėmę, varpas nukrito ir nuriedėjo į ežerą. Bažnyčia ir dabar tebėra liuterių, o varpas sumos laike ežere skambąs" (Pasakojo Antanas Va-

nagas, ~70 m. amž., *Tilvikų k. Užr. S. Banevičiūtė, 1935 m., Trumpiškieiai, Obelių vls. - LŽV*).

38. Tarp **Užkriaunio** (Obelių seniūn.) ir Tilvikų, į šiaurę nuo kelio Pakriaunys-Samāniai, į šiaurės rytus nuo Kriaunėlio ežero (skiria tik paminėtas kelias) yra vadinamasis Šarkiškio miškas (maždaug 10 ha ploto). Kuri konkrečiai vieta šiame miške (kalnas, dauba ar pan.) laikoma nuskendusios bažnyčios vieta - neaišku.

„Šarkiškio miškas. Kai dar žmonės nežinojo miško vardo, vieną dieną nuėjo medžiotojas su šuniu. Šuns vardas buvo Šaras. Medžiotojas pamatė kiškį ir užsiundė: „Šar, kiškis, Šar, kiškis“. Nuo to laiko miškas buvo pavadintas Šarkiškiumi.

Tame miške yra, kaip žmonės sako, nuskendusi bažnyčia. Naktį dvylikoje valandų, sako, kad ten girdisi skambinant varpais” (*Pasakojo Genė Krasauskienė, 55 m. amž. Iš Liudvinavos. Užrašė Z. Krasauskienė, 1971 m. - Pakriaunių biblioteka*).

39. Į šiaurės rytus nuo **Užkriaunio**, pietinėje kelio Pakriaunys-Samāniai pusėje, 500 m į šiaurės vakarus nuo tilto per Kriauną, yra vadinamasis Dubužės kalnas, pailgas šiaurės vakarų-pietryčių kryptimi, apie 100 m ilgio ir 50 m pločio (viršuje), stačiais iki 18 m aukščio šlaitais iš šiaurės, rytų, pietų. Vakaruose kalnas pereina į aukštumą.

„Seni žmonės pasakojo, kad ant kalno stovėjo bažnyčia. Sekmadieniais žmonės ėjo melstis. Ir vieną sekmadienį bažnyčia prasmego žemėn su visais žmonėmis. Nuo to laiko, sekmadieniais nuėjus į tą vietą ir pridėjus ausį prie žemės, girdisi, kaip skamba bažnyčios varpas ir gieda žmonės.

Būdavo, kad ten vaidenasi, visą laiką kas nors išgąsdindavo. Tai vyrą juodais rūbais matydavo apsirengusį, tai žvėris nematytas prabėgdavo. Kas važiuodavo keliu naktį, tai atsitikdavo kokia nelaimė: ratas sulūždavo, vilkai apipuldavo. Toje vietoje rasdavo žmonių pasikorusių” (*Pasakojo Elena Indrelienė-Saulytė, 44 m. amž. Pakriaunių k., kilusi iš Galinių k. Užrašė A. Kiseliovienė, 1970 m. - Pakriaunių biblioteka*).

40. Viduryje **Vertybiškio** kaimo (Obelių seniūn.) nurodoma Velniaduobė (*LŽV - Vertybiškio I-II k., Obelių vls.; Z. Paškevičiūtė, 1935*).

41-42. **Visdievų** kaimo (Obelių seniūn.) šventkalnis yra šiaurės rytinėje kaimo dalyje, į šiaurę nuo Panevėžio-Daugpilio geležinkelio pervažos Visdievų kaime. Tai ilgo, didingo, iki 15 m aukščio stačiais šlaitais kalvagūbrio pietvakarinė dalis, kurią iš šiaurės vakarų juosia Kriaunos upės slėnis, o iš pietų - Stūlpio upelis. Aukščiausioje kalno vietoje įrengtos kaimo kapinės. Pietvakarinė kalno dalis, prie P. Širvio sodybvietsės, yra saugoma kaip respublikinės reikšmės archeologijos paminklas (AR 948). Čia dar žaliuoja sena keliakamienė liepa, su kuria dažnai siejami pasakojimai apie vietovę, kaip senojo tikėjimo kulto vietą. Ariamoje kalno dalyje 1994 m. rasta II tūkstantmečio pradžios keramikos, puoštos bangelės ornamentu, be to, pastebėtas intensyvus maždaug XVII-XIX a. kaimavietės kultūrinis sluoksnius.

K. Būgos pateikiamas Alka-vietės pavadinimas („Alka-vietė - mišku apaugusis kalnelis netoli Visdievų sodžiaus (Obelių par.)” - *Būga K. Lietuvių kalbos žodynas. - Kaunas, 1924. Sps. 1. P. 58*) žmonėse nežinomas.

„Visdievų kaimo vardas, kaip pasakoja žmonės, gautas nuo ten buvusios šventyklos, kurioje gyveno visi dievai” (*Pasakojo Petras Jakutis, 39 m. amž., Agota Jakutienė, ~35 m. amžiaus, Viktorija Jakutienė, ~70 m. amžiaus, visi iš Visdievų. Užr. E. Bagdonaitė, 1935 m., Visdievai, Obelių vls. - LŽV*).

„Žmonės aiškinā, jog kaima vardas Visdievai, nes garbinti būvā „visi dievai”. Sakoma, kad ant kalno stovėjusi bažnyčia ir kad ji nuskendusi. Kaimynas Jonas Širvyas arė ir surado didelį raktą. Raktas būvā bažnyčios ir jį [paskui] dar gryčioj laikė.

Kalba, kad čia pakavota skrynios su bažnytiniiais rūbais ir daiktais.

Pasakoja, kad šalimais, Šliuōtiškių raisti, eglyni vedžioja žmones, kai aina grybaut." (*Pasakojo Šeškienė iš Visdievų. Užr. G. Gruzdas, 1993 m.*).

„Širvio Jono darže auganti liepa, po kuria stovėjusi sena dievaičių bažnyčia ir aukuras aukoms aukoti, kad nuo to ir šis kaimas vadinamas visų dievų kaimu - Visdievais" (*Pasakojo Petras Jakutis, 70 m. amž. iš Visdievų. Užr. J. Urbanienė, 1966 m.*).

„Sakoma, kad ant kalno stovėjusi šventykla, apaugusi liepomis. Kiekvienos šventės metu tas liepas ir kryžius, kurių kaime taip pat daug buvo, šventindavo ir dėdavo [=duodavo] dievų vardus. Žmonės tuo stebėjosi ir klausinėdavo: „Kodėl vis dievų vardais?" Dėl šio klausimo kaimas taip ir pasivadino - Visdievai" (*Pasakojo Antanas Skvarnavičius iš Visdievų. Užr. B. Skvarnavičiūtė, 1971 m. - G. Gruzdo asm. archyvas*).

„Visdievų k. gyventojas [Petras Jakutis] pasakoja, kad prieš 50-70 m. Zibalo įpėdinio žemės sklype, statant namus, buvo rastos žemėje mūro sienos.

Ten pat augusi liepa, kurią labai garbindavę kaip šventmedį, nes požemiuose būk buvusi dievaičių šventykla. Tos liepos lapus, žiedus ir šakas vartodavę vaistams.

Visame kaime randa žemėse žmonių kaulų" (*Pasakojo Petras Jakutis, 39 m. amž. iš Visdievų. Užr. E. Bagdonaitė, 1935 m., Visdievai, Obelių vls. - LŽV*).

„Kai Jonas Širvys čia atsikraustė, pardavinėjo akmenis statybomis, kad dar buvo ištisos sienos, kurias ardė ir vežė vienkiemių statyboms" (*Pasakojo Jonas Didelis, 80 m. amž. iš Visdievų. Užr. J. Urbanienė, 1966m.*).

„Senelis dar mena, kaip, statant Obelių bažnyčią, iš Visdievuose buvusios šventovės aukurų didžiulius akmenis vežė jos statybai" (*Daunys J. Sėlių žemė// Nemunas. 1982. Nr. 9*).

„Mano tėvas dirbo prie geležinkelio [Daugpilis-Šiauliai], tai girdėjau kalbant, kad Visdievų kaime būdavo daug akmenų. Kai tiesė geležinkelį, tai iš ten juos vežė staty-

boms" (*Pasakojo Povilas Petrauskas, 57 m. amž. iš Obelių. Užr. G. Gruzdas, 1993 m.*).

43. **Zablōtiškio** kaime (Obelių seniūn.), V. Pukinoko sklype minimas 1 x 1,5 m dydžio įdubęs akmuo, vadinamas Kiškio lova (*Zablōtiškio k., Obelių vls.; J. Miškinis, 1937 - LŽV*).

44. Tarp **Želiūnų** (Obelių seniūn.) ir Skáistinės, 150 m į pietus nuo Dirdū ežero telkšo mažas, maždaug 200 m ilgio šiaurės-pietų kryptimi ir apie 100 m pločio ežerėlis - Kaušėlis. Jis jungiasi su Dirdū ežeru trumpa protaka.

„Kitą kartą velnias, pasėmęs vandens iš jūros, ėjo užlieti kažkokios bažnyčios. Bet becinant jam, užgiedojo gaidys ir jis ten turėjo palikti tą kaušelį" (*Pasakojo Ona Siniauskienė, 67 m. amž., Aleksandravėlės k. Užr. K. Siniauskaitė - G. Gruzdo asm. archyvas*).

„Vieną kartą velnias norėjo išmatuoti du ežerus - Dirdū ir Čičirio. Išmatavęs pastebėjo, kad Čičirio ežere yra daugiau vandens. Jis, pasiėmęs kaušelį ir pasisėmęs iš Čičirio ežero, nešė vandenį Dirdū ežeran. Jis norėjo, kad abu ežerai būtų lygūs. Benešant vandenį su kaušeliu, ir užgiedojo gaidys. Jam [velniui] išpuolė iš rankų kaušelis, iš kurio vanduo išsipylė, ir pasidarė ežerėlis, kuris yra pavadintas Kaušeliu" (*LT. P. 613(Nr. 663)*).

SANTRUMPOS

AR - Respublikinės reikšmės archeologijos paminklas.

IIAS - Lietuvos istorijos instituto Archeologijos skyriaus archyvas.

IP - Balys J. Istoriniai padavimai. Chicago, 1949.

KPC - Kultūros paveldo centras.

LAA - Lietuvos archeologijos atlasas. Piliakalniai. V., 1975.

LLS - Balys J. Lietuvių liaudies sakmės. Kaunas, 1941. T. 1.

LT - Lietuvių tautosaka. Pasakos. Sakmės. Pasakojimai. Oracijos.

Par. L. Sauka, A. Seselskytė, N. Vėlius, K. Viščinis. V., 1967. T. 4.

LTR - Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto Tautosakos rankraštynas.

LŽV - Lietuvos žemės vardyno anketa (kaimas, anketa užpildęs asmuo ir užpildymo data). Anketa saugoma Lietuvių kalbos instituto Vardyno skyriuje.

PA - Tarasenska P. Pėdos akmenyje. V., 1958.

RKM - Rokiškio kraštotyros muziejus.

VUB - Vilniaus universiteto Mokslinės bibliotekos rankraštnas.

ŠALTINIAI IR LITERATŪRA

- ¹ Plačiau apie šventuosius vandenis ir padavimų figūras: Vaitkevičienė D. Susitikimas su vandenimis: sakralinės su-tarties požymiai// Lituania. 1996. Nr. 4. P. 51, 54-56, 58.
- ² Zabiela G. Velikuškių piliakalnio „kapai“// Gyvenviečių ir keramikos raida baltų žemėse. V., 1994. P. 46-60.
- ³ Vanagas A. Lietuvių hidronimų etimologinis žodynas. V., 1981. P. 150.
- ⁴ Balys J. Lietuvių liaudies pasaulėjauta. Chicago, 1966. P. 38.
- ⁵ Vaitkevičienė D. Susitikimas su vandenimis... P. 64.
- ⁶ LŽV - Antalieptės k. ir vls. A. Mažiulis, 1937.
- ⁷ LŽV - Dusetos m. ir vls. A. Mažiulis, 1936.
- ⁸ LŽV - Padustėlio k., Dusetų vls. A. Mažiulis, 1937.
- ⁹ LTR 1608(97).
- ¹⁰ Urtāns J. Elkšoi-Alksniai. Pieminekii abpus robežai// La-bietis. Laikraksts latvietibai. 1993. 85 burtnīca. L. 2973.
- ¹¹ Ivinskis Z. Senovės lietuvių tikėjimas ir kultūra// Rinktiniai raštai. Roma, 1986. T. 2. P. 394.

IŠ OBELIŲ IR JŲ APYLINKIŲ PRAEITIS (iki 1915 m.)

KAZYS MISIUS

Obeliai

Apie Obelių praeitį spausdintų žinių yra mažai. Tai daugiausia straipsneliai enciklopedijose, turistinio pobūdžio leidiniuose. Dėl panašios rašybos kai kuriuose lenkiškuose leidiniuose Obeliai painiojami su kitomis vietovėmis. Pavyz-

džiui, rašoma, kad seniau Obeliai buvo Karšuvos valsčiuje¹, kitur teigiama, jog Obelių seniūnija atskirta nuo Alytaus ekonomijos². Čia painiojama su Obelynų (Šilalės raj.) ir Obelyte (Alytaus raj.).

XIX a. pirmosios pusės archeologiniai radiniai prie Obelių ežero rodo nuo seno čia gyvenus žmones. Kasinėjant buvo rasta daug pelenų, apdegusių žmonių kaulų, apsilydžiu-sių kardų gabalų, iečių, strėlių antgalių, kario žirgo aprangos ir kt.³ Nors rašytinių archyvinių šaltinių apie Obelius palygin-ti nedaug. Atrodo, kad Lietuvoje neišliko Obelių dvaro archyvas. 1747 m. Ukmergės apskrities vaznys (teismo parei-gūnas) apžiūrėjo Juozapo Tiškevičiaus Obelių dvaro archyvą ir rado, kad dokumentai blogai saugomi, apgedę⁴.

Enciklopedijoje nurodoma, kad Obeliai minimi 1509 m.⁵ Obelių dvaras, o gal ir gyvenvietė, tais metais tikriausiai jau buvo. Deja, paskelbtas dokumentas, kuriuo remiamasi, kelia abejonių, ar tikrai jame minimi dabartiniai Obeliai⁶. Iš šio dokumento aišku, kad bylinėjamasi dėl pasidalytos priva-čios valdos, tačiau tikrai žinoma, kad 1519 m. Obeliai buvo karališkoji arba Lietuvos Didžiojo kunigaikščio valda⁷. Be to, minėtame dokumente užrašyta ir kita vietovė, kuri Obelių apylinkėse nelokaluota. Atrodo, kad 1509 m. minimi Obel-iai yra buvę Vitebsko apskrityje, prie Obolės upės. 1519 m. minimas ne tik Obelių dvaras, bet ir miestelis⁸. Gal ateityje bus surasta ir ankstesnė Obelių paminėjimo data rašytiniuo-se šaltiniuose, tačiau dabar reiktų laikyti, kad Obelių dvaras ir miestelis pirmąkart minimi 1519 m.

Iki 1565-66 m. administracinės reformos Obeliai pri-klausė Pienionių apskričiai (pavietui). Panaikinus Pienionių pavietą, Obelių dvaro valdos liko Ukmergės apskrityje⁹.

Iš 1551 m. sidabrinės mokesčių, uždėtų miestams ir miesteliams, sąrašo, matome, kad Obeliai mokėjo 5 kapas grašių¹⁰. Nors tai buvo mažiausias mokestis, tačiau tiek pat mokėjo Alytus, Daugai, Maišiagala, Raseiniai.